

IN TOMUM SECUNDUM

Præfatio.

Ut cœteris affis corporis sensibus præstant, ita illustrant viroꝝ Epistolæ cæteris eorũ scriptis passim antecedunt. In eis enim *lanquam in gemmis* doctorum speculo emicant personæ doctæ, affectus, virtutes et vitia; sic ut nemo magis ad vitam ea exprimere possit, nemo alibi melius quam in epistolis intueri. Id si de cuiusquam alius, certe de Augustini Litteris constat, in quibus sanctissimi Doctoris genius, eloquentia citra lucum, prudentia, zelus, animi constantia, veritatis ac pietatis studium, humanitas, modestia, aliæque virtutes resplendent. Jam quidem in Confessorum libris se ipse luculenter expresserat Augustinus; at non ita, si dicere licet, génère sicut in Epistolis. Fit enim ut quæ de seipsis scribunt sancti, aut immodice extollant, si mala sint; aut plùs æquo deprimant, si bona: si vero quis alius de ipsis scribit, non satis eorum intima penetrare possit; aut etiamsi possit, apertissime explicare non valeat. At in variis epistolis auctores sponte de ipsi produunt pinguntque nativis coloribus, quos natura, locus, occasio, personæ, argumenti materia, etiam a non cogitantibus exprimunt: adeo ut diligens quisvis rerum estimator in epistolaribus scriptis auctoris faciem et animum a propinquo intueri possit.

Sed illud insuper Augustini Epistolis dignitatem addit, quod cum sanctissimus Pontifex gravissimis Ecclesiæ negotiis fuerit occupatus, Epistolarum ejus collectio non tantum ipsius privatam, sed et totam fere ecclesiasticam illius temporis historiam complectatur. Unde si quis Donatistarum et Pelagiamorum, quæ duæ hæreses Ecclesiæ per id tempus maxime infestantur, res gestas studiosè indagare ac pleue intelligere velit, Augustini Epistolas legat ac sedulo revolvat, et votis tandem suis optatam finem imponet.

Verum in superioribus editionibus adeo perturbatus erat Augustinianarum Epistolarum ordo, ut non facile quisquam id assequi potuisset absque longa et sæpe repetita lectione ac meditatione. Nam ejusdem temporis et argumenti Epistolæ per totum collectionis corpus hinc inde dispersæ erant; tum priores posterioribus postpositæ et in finem rejectæ; ac demum, quæ intoleranda confusio erat, Augustini rescripta quam longissime ab interrogatis et consiliis nonnunquam aberant: imo rescripta consiliis longe præferbantur; adeo ut Evodii v. g. consulenti Epistolæ post multas interjacentes Epistolas Augustini responsum consequerentur. Quapropter optandum erat ut Augustini Epistolæ in rectam ordinem pro temporum ratione digererentur. Quod proci dubio curaturus fuisse Augustinus ipse, si earum recensionem quam susceperat, ei absolvere fuisset. Quippe in Retractationum suarum proemio optare se testatur, ut opera sua eò quo scripta sunt ordine perlegantur, eique res salutem se operam, quo demum intelligant lectores *quomodo scribendo profecerit*.

At quoniam id tentatè intercedebant diverse res; nempe usus superiorum temporum, receptus ordo ab annis circiter centum septuaginta; consuetudines usitate, quas violare, aut demum pervertere nefas esse videbatur, ne mutatis hæc plurimum negotii studiosis facerent. Ad hæc non leves difficultates in constituendo Epistolarum ordine, quæ omnibus præbetur; cum de nonnullarum ætate disputant eruditi. Atque hæc potissimum nos ratio morabatur; quippe qui id præcipue in animum induximus, hoc in labore nostro neutrorum sententiæ temere adversari aut favere. Hæc ergo momenta a mutando Epistolarum ordine nos deterrebant, nec facile id a nobis contra superiores editiones suscipiendum videbatur.

Ex adverso tamen aliam suadebant non tantum varia eruditorum exempla in Epistolis S. Cypriani, S. Leonis, etc., sed etiam viroꝝ non minus scientia quam dignitate præstantium auctoritas, qui posteritati hæc nova editione consultum volebant. His omnino exemplis et auctoritatibus adducti, tandem consensus, ut Augustini Epistolæ ad annorum seriem, quoad fieri posset, accuratam revocaremus. Et ne levi fundamento hanc seriem designasse videamur, non modo nostris, sed etiam alienis eam studiis et consiliis investigare satagemus. Nostrarum hanc in rem momenta rationum, quibus ordinem a nobis constitutum comprobamus, paulo inferius subiicienda sunt, postquam nonnulla circa novam hanc Epistolarum editionem hic præmissimus.

Principio Epistolarum chronologico ordine constituto, eas in quatuor classes distinximus, quarum prima illas exhibet quas Augustinus nondum episcopus scripsit. Qua in re Augustinum ipsum secuti auctorem sumus, qui in Retractationum priore libro ea duntaxat recensuit opuscula quæ antequam fieret episcopus in lucem prodierat. In secunda classe representantur Epistolæ quas ab initio episcopatu ad collationem cum Donatistis Carthagine habitam et Pelagianæ hæresos in Africam invectionem edidit. In his enim duobus sive retegendis, seu extrahendis erroribus versantur ut plurimum hæc litteræ, quæ eorum initia, progressus, atque damnationem accurate describunt. Tertia Epistolarum classis eas complectitur quas ab eo tempore S. Doctor ad vitæ finem exaravit, quibus scilicet certa epocha potest assignari. In quartam demum classem reliquas Augustini litteras redigimus, quas quidem scripsit episcopus, nulla tamen alia præfixa temporis aut circumstantiarum nota, quæ

certum tempus præ se ferat. Ex hac porro quadruplicis classis distinctione id commodi eveniet, quod antea observabamus, ut studiosus lector ea quæ ad hæreses Donatistarum et Pelagianorum pertinent, uno fere conspectu ac tenore percipiat.

Deinde monendus est lector nonnullos tractatus, qui hactenus in Epistolarum ordinem relati sunt, loco motos a nobis non fuisse, tametsi id non levis momenti rationes suadete videbantur. In eo genere est publicum illud instrumentum, quo Eraclium futurum sibi successorem designat Augustinus, præter aliquot prolixiora opuscula, quæ ab ipso in Retractionibus censentur inter libros. Id vero a nobis præstitum haud fuit, quo vel sic lectorum commodo, quantum fas esset, consuleretur. Verum nihil cunctandum censuimus, quin rejiceretur in Appendicem vulgata illa Altercatio cum Pascentio, quæ CLXXVIII numerabatur inter Augustini Epistolas. Hanc enim supposititiam esse manifestis constat argumentis, quæ in Admonitione eidem Altercationi præfixa retulimus.

Præterea rem gratam utilemque studiosis facturos nos arbitrati sumus, si quasdam huc revocarem Epistolas, non solum quas Augustinus nomine suo misit ad alios, sed ex illis etiam quæ ad ipsum a multis sunt directæ. Sic *Timasii et Jacobi*, sic *Honorii et Theodosii Imperatorum*, *Quodvultdei*, *Prosperi*, *Hilarii* atque *Anonymi* ad Augustinum litteras: sic et ab ipso datas *ad Pelagium*, *ad Simplicianum* de opere ipsi dicato, *ad Aurelium*, *ad Valerium*, *ad Claudium*, *ad Quodvultdeum* super libris eorum nomine nuncupatis, quæ hic antea desiderabantur, suo inserendas loco curavimus: uti et catholicorum episcoporum rescripta *ad Marcellinum* tribunum, occasione collationis Carthaginensis, necnon Epistolam *ad Proculum et Cylinnum* Gallicanos antistites Leporii causa transmissam: quæ nimirum scripta non minus pro veris ac germanis Augustini scribitibus habenda sunt, quam Epistolæ illæ Carthaginensis ac Milevitane synodi nomine *ad Innocentium* directæ, quas uti a S. Doctore dictatas cum aliis ejus Epistolis omnes recipiunt.

Illic vero etiam revocandus erat Tractatus *de bono Viduitatis*, nisi id prohibuisset usus jampridem receptus, qui *Libri* titulum ei assignat, tametsi vera sit Augustini *ad Julianam* Epistola, eoque nomine nulla ejus peculiaris mentio in Retractionum libris habeatur. Ejusdem conditionis est ea Epistola quam S. Doctor fidelibus *ad suæ dispensationis curam pertinentibus* scripsit contra Petilianum, quæ ab Augustini tempore, sicuti in lib. 2 Retractionum, c. 25, testatur, prioris adversus ejusdem hæretici Litteras libri locum obtinuit. Occurrebat præterea *Secundini Manichæi* ad Augustinum Epistola, quæ ut nihil continet observatione dignum quod eruditorum oculis merito subjiciatur, relicta est in sexto Augustinianorum operum tomo, ob id solum legenda, ut ea plenius intelligantur quæ illic adversus Secundini errores disputat Augustinus.

Neque vero editas duntaxat Epistolas recudimus; sed novas aliquot primi damus in lucem: in quibus occurrit Augustini tum presbyteri insignis ad Alympium episcopum Thagastensem Epistola, cujus perquam egregium est argumentum. Jam pridem Christianorum convivia computationesque in basilicis natali sanctorum die fieri solitas e medio tollere satagebat Augustinus. Ejus hanc in rem verba sunt in Epist. xxii ad Aurelium, n. 5: *Auferendum est malum non aspere, sed sicut scriptum est, in spiritu lenitatis et mansuetudinis. Non duriter, non modo imperioso ista tolluntur; magis monendo quam minando. Sic enim agendum est cum multitudine peccantium.* Narrat ergo hic quemadmodum per tres dies, nominatimque in Leontii natali die, auctoritatibus ex divina Scriptura petitis, tum precibus, fletibus ac lacrymis apud solemnem concionem instabat, facta ut hæc consuetudo ab Ecclesia eliminaretur: quæ ubi paucorum movere animos intellexit, mox acriore studio alia atque alia subjecit hortamenta, et *imperata oratione* piorum suffragia adhibuit; sic ut Deo donante tandem a computationibus istis cessatum fuerit. Inter alia vero quæ hic referuntur ecclesiasticæ disciplinæ monumenta, notandi ritus in sanctorum solemnitatibus tum usurpati, nempe sermo habitus ad populum; sacræ lectiones et Psalmorum modulatio alternis vicibus repetitæ; *acta Vespertina* sacra, quæ *quotidie* celebrari solerent.

Prodeunt simul e tenebris aliæ duæ, quibus numerus Epistolarum Augustini ad Paulinum Nolensem in Possidii indice annotatus complectur; breviores quidem illæ, sed christianæ pietatis ac benevolentie sensu plenissimæ. His Paulini litteras et opusculum contra Paganos, quod ab ipso elaborari didicerat Augustinus, ardentissimis votis expetere se contestatur.

Prolixior insigniorque est ad Mercatorem Epistola, ex tertia parte olim exhibita in lib. ad Dulcitium, nunc autem primum ex integro data: quæ ut peracre Mercatoris ingenium, ita singularem modestiam Augustini prædit, qui succensentem quod sibi non rescripsisset, accipit gratantissime. Notandus in ea controversiarum inter Catholicos et Pelagianos status, quod ad quæstionem de Baptismo parvulorum ac de morte peccato retributa pertinet, liquido explicatus. Notanda itidem epocha Litterarum Augustini ad Sixtum et ad Cælestinum diaconum hic definita. Sed illud in primis observatione dignum est, quod ex eadem epistola intelligimus, nempe catholicos scriptores extra Africam positos sua Augustino scripta, quæ adversus Pelagianos edebant, dirigere solitos fuisse. Hujus quidem rei conjecturam capere licebat ex breviori ad Sixtum Epistola, n. 1. Verum id longe certius liquet ex his Augustini verbis ad Mercatorem: *Ego itaque te, fili dilectissime, scribentem mihi vel ad me considerata tua scripta mittentem, absit ut negligenter accipiam, etc.*

Jam vero in hac editione capitulationes, quæ paucas in Epistolas antehac inductæ erant, retineamus;

novas in illis, ubi commodum videtur, instituimus; porro in omnibus sectiones designamus frequentes, affixis numeris notis, uti jam in primi tomi opusculis fieri cœpit, quo esset deinceps facilius Augustini usus, expeditiorque locorum inquisitio. Deinde Epistolarum argumenta, quæ plurima gravissimis scateris erratis historiceque adversari observarant eruditi, castiganda curavimus. Et quanquam consilium nostrum minime sit animi nostri sensa et cogitata doctis obtrudere, temperare non potuimus tamen, quin notatiunculæ quasdam annexeremus, tum in præcipuis vulgati textus emendationibus, tum iis in locis qui ad stabilendam Epistolarum epocham visi sunt idonei. Nihil porro est, quod hic omnia recenseantur menda, quæ sane innumera MSS. exemplarium opæ resecurimus. Cur autem omnia resecare non licuerit, id in causa est quod aliquot S. Doctoris Epistolæ unico dumtaxat codice MS. eoque non satis emendato continerentur, uti constabit codicum, quibus usi fuimus, Syllabum in fine voluminis adjectum consulenti.

Ne quid vero in hac Epistolarum editione, quod nostrum certe esset, desideraretur; quatuor earum indices attexuimus. Primus quidem novum huncce Epistolarum ordinem cum hactenus vulgato comparatum exhibet. Alter vulgatum prius ordinem continet, quatenus ad hunc novum reducit. Tertius constat eorum nominibus alphabetico ordine digestis, ad quos Augustinus dedit Epistolas, vel a quibus ipse vicissim accepit. Postremus denique Epistolas distribuit in præcipua argumenta quæ in eis tractantur. Statueramus aliquando quintam quoque Epistolarum seriem intexere, quæ ordini illi responderet, qui in MSS. codicibus usitatior est. Verum incassus labor et prorsus inutilis fuit, tum ob maximam MSS. codicum varietatem, inter quos nescimus an duos tresve reperias qui inter se hac in re conveniant: tum maxime quod pauci admodum reperiantur, qui media saltem ex parte S. Doctoris contineant Epistolas; adeo ut ex illis nihil certum, nihil fixum ordinatumque possit constitui; si codices nonnullos exceperis annorum 600 circiter ætatem præferentes, qui Epistolas sex aut septem priores exhibent ea serie, quam editiones vulgatæ repræsentant, aliis longe diverso nulloque legitimo ordine contextis.

Postremo, uti aliorum tomorum, sic et istius opuscula excipiet rerum et Scripturæ quæ explicantur locorum index, quantum in nobis fuit, sincerus, et studiose comparatus.

Superest igitur ut, quod antea polliciti sumus, novi Epistolarum ordinis rationes hoc loco exhibeamus.

Epistolarum

ORDO CHRONOLOGICUS

ARGUMENTIS DEMONSTRATUS.

EPISTOLÆ PRIMÆ CLASSIS.

Quas Augustinus nondum episcopus scripsit, ab anno Christi 386 ad 395.

I. — Scripta circa finem an. 386.

Ut primum locum in Retractionibus tenent libri *contra Academicos*, in agro Cassiciaco scripti ab Augustino paulo post ipsius conversionem; ita cæteras ipsius Epistolas hic jure præcedit illa, quæ eorundem librorum occasione data fuit ad *Hermogenianum*. Annus vero quo isthæc epistola, sive libri iidem prodierunt, hac ratione investigatur. Exorsus fuerat id operis Augustinus aliquanto tempore ante suum natalitium diem, qui in 13 novemb. incidebat, ex lib. 1 *Retractionum*, c. 2. Cum autem id opus absolveret, trigesimum tertium ætatis annum agebat, uti sub ejusdem operis finem lib. 3, c. 20, n. 43, testatur. Jam vero Possidius, cap. 31, fidem facit vixisse Augustinum annos septuaginta sex. Nullusque hactenus in dubium revocavit, quin ejus obitus in 28 augusti an. 430, juxta Prosperi chronicon, incidit. Illum igitur natum fuisse oportet 13 novemb. an. 354, conversum autem a sæculo recessisse in villam Cassiciacum an. 386, eodemque labente anno libros *de Academicis* edidisse; quatuor circiter menses ante baptismum, quem insequenti anno percepit.

Quanquam hæc facilis et expedita chronologiæ ratio videatur, in ea tamen constituenda necesse est paulum immorari. Nam quoniam ex lib. 3 *contra Petil. lit. c. 25*, liquet Augustinum non repetiisse Africam, nisi post Maximi tyranni necem, quæ exente julio vel augusto an. 388 contigit; cumque ex lib. 9 *Confess. capp. 8, 10, 11*, æque certum sit Monnicam ad

Ostia Tiberina, cum Augustinus in Africam post baptismum in Paschali solemnitate Mediolani perceptum remearet, seseque simul navigationi instaurarent, ex hac vita migrasse, anno ætatis ipsius Augustini 33, hinc fit ut viri eruditi in diversas abeant opiniones; velintque alii Possidium, ubi Augustinum annos 76 vixisse scribit, ipsius annos ex Consulium fastis numerare, proque anno primo perbreve illud computare spatium temporis a die 13 novemb. quo in lucem editus est Augustinus, ad diem 1 januarii; tum pro septuagesimo sexto id censere quod a 1 die januarii ad 28 augusti extenditur. Sicque Augustinum natum esse 13 novemb. an. 355, conversum an. 387, baptismatum an. 388, et reipsa vixisse annos non 76, sed 74 supra novem aut decem menses. Dicunt alii Augustinum, tum in lib. 3 *contra Academicos*, supra laudato loco, tum in cap. 10 lib. 1 *Soliloquiorum* (quod etiam opus ante suum baptismum perfecit), ubi se 53 annum agere proficitur, non inchoatum currentemve annum, sed transactum prorsus et elapsum intelligere. Sie enim suos annos numerare solitum suspicantur ex lib. 6 *Confess. c. 11*, in quo se tricenariam ætatem gerere ait, posteaquam c. 6 meminit se laudes Imperatoris recitasse, illum ipsum panegyricum esse rati, quem Bautoi consulatum ineunti dixit Kal. jan. an. 385, ex lib. 3 *cont. Petil. lit. c. 25*, licet verisimilius sit hanc aliam fuisse panegyricum, quam *Imperatoris laudes* appellat. Horum igitur calculo pertinet Augustini ortus ad an. 354, conversio recessusque ad an. 387; baptismum denique refertur ad an. 388, quo jam Augustinus, ætatis 53 expleto anno, tricesimum quartum decurrebat.

Verum hæc duæ sententiæ verba Augustini Possi-